

УДК 378.014.24:378.14(477)

Е.М. Аль Мутлак ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», м. Красноармійськ

ЕКОНОМІЧНИЙ СЕНС РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Обґрунтовано провідну роль вищої освіти в інноваційному розвитку економіки країни за будь яких соціально-економічних умов. Доведено, що модернізація вищої освіти залежить від ступеня розвитку та поширення міжнародного співробітництва у цій сфері, що і було обрано в якості предмету дослідження. Встановлено, що експорт послуг вищої освіти є особливим і потенційно економічно ефективним видом загального експорту країни, джерелом наповнення державного бюджету. За допомогою методів наукової індукції, дедукції та аналогії було обґрунтовано основні спільні риси експорту послуг вищої освіти та загального експорту, до яких було віднесено такі риси, як: якість, наукоємність, еластичність пропозиції, залежність від інвестування та конкурентну боротьбу. Визначено відмінності між експортом послуг вищої освіти та загальним експортом країни, до яких було віднесено такі риси, як: характер споживання, тривалість потреби, кінцевого споживача та результативність. Здійснено детальне обґрунтування сутності кожної з виокремлених рис експорту послуг вищої освіти з метою їх максимального урахування при подальшій розробці стратегії активізації міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти на університетському та національному рівнях. Визначено сутність та обґрунтовано економічний зміст результативності міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти. Конкретизовано переваги результативності міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти для основних трьох учасників даного процесу: безпосередньо вищого навчального закладу, країни, де він розташований та країни, підприємства якої інвестують власні новітні технології у розвиток й модернізацію навчального процесу даного навчального закладу. Встановлено, що підвищення результативності міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти, через багатовекторність позитивної дії, буде сприяти поступовому досягненню світовою економікою рис економічного зростання.

Ключові слова: вища освіта, міжнародне співробітництво у сфері вищої освіти, експорт послуг вищої освіти, вищий навчальний заклад, результативність.

Рис. 1, Літ. 14

Э.М. Аль Мутлак

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ СМЫСЛ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В СФЕРЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Обоснована ведущая роль высшего образования в инновационном развитии экономики страны при любых социально-экономических условиях. Доказано, что модернизация высшего образования зависит от степени развития и распространения международного сотрудничества в этой сфере, что и было выбрано в качестве предмета исследования. Установлено, что экспорт услуг высшего образования является особенным и потенциально эффективным видом общего экспорта страны, источником наполнения государственного бюджета. При помощи методов научной индукции, дедукции и аналогии обоснованы основные общие черты экспорта услуг высшего образования и общего экспорта, к которым были отнесены такие черты, как: качество, наукоёмкость, эластичность предложения, зависимость от инвестирования и конкурентную борьбу. Определены отличия между экспортом услуг высшего образования и общим экспортом страны, к которым были отнесены такие черты, как: характер потребления, длительность потребности, конечный потребитель и

результативность. Выполнено детальное обоснование сущности каждой из выделенных черт экспорта услуг высшего образования с целью их максимального учета при дальнейшей разработке стратегии активизации международного сотрудничества в сфере высшего образования на университетском и национальном уровнях. Определена сущность и обоснован экономический рост результативности международного сотрудничества в сфере высшего образования. Конкретизированы преимущества результативности международного сотрудничества в сфере высшего образования для основных трех участников данного процесса: непосредственно высшего учебного заведения, страны, где оно расположено и страны, предприятия которой инвестируют собственные новейшие технологии в развитие и модернизацию учебного процесса данного учебного заведения. Установлено, что повышение результативности международного сотрудничества в сфере высшего образования, благодаря многовекторности позитивного действия, будет способствовать постепенному достижению международной экономикой черт экономического роста.

Ключевые слова: высшее образование, международное сотрудничество в сфере высшего образования, экспорт услуг высшего образования, высшее учебное заведение, результативность.

E.M. Al Mutlak

ECONOMIC PERFORMANCE OF THE MEANING OF THE INTERNATIONAL COOPERATION IN HIGHER EDUCATION

It substantiates the leading role of higher education in the innovative development of the economy in all socio-economic conditions. It is proved that modernization of higher education depends on the degree of development and dissemination of international cooperation in this field, which was selected as a research subject. It was found that the export of higher education services is a special and potentially effective form of total exports, a source of filling the state budget. With the help of scientific methods of induction, deduction and analogy justified basic similarities export of higher education services and total exports to which such traits were classified as: quality, research intensity, elasticity of supply, dependence on investment and competition. Identified the differences between the export of higher education services and the overall export of the country, which are allocated to such features as: the nature of consumption, duration of need, and end user productivity. Achieved a detailed justification of the essence of each of the highlighted features of higher education services exports with a view to maximizing their account in the further development of a strategy to enhance international cooperation in the field of higher education at the university and national levels. The essence and sound economic growth in the effectiveness of international cooperation in the field of higher education. Concretized performance benefits of international cooperation in the field of higher education for the three main participants of this process: just a higher education institution, a country where it is located and the countries, enterprises which invest their own the latest technology in the development and modernization of the educational process of the school. It was found that increasing the effectiveness of international cooperation in higher education, thanks to the multidirectional positive action will contribute to the gradual achievement of the international economy traits of economic growth.

Keywords: higher education and international cooperation in higher education, the export of higher education services, higher education, effectiveness.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси як фактор прогресивного розвитку сучасного суспільства, що протягом останніх двадцяти п'яти років спостерігаються у світовій економіці, поступово поширюються на всі сфери життя людини, створюючи тим самим умови для вільного та безперешкодного обміну

знаннями, технологіями, ресурсами, товарами і послугами. Підґрунтям для забезпечення достатньої результативності та швидкості цих процесів має стати відповідний ступінь розвитку основоположної для інноваційної підтримки економіки країни галузі – сфері вищої освіти (далі – СВО). Саме вища освіта призвана здійснювати якісний відбір перспективної молоді, наділяти її новітніми інноваційними знаннями і практичними навичками, надавати можливість апробації та закріплення фахових знань на практиці шляхом стажування у провідних компаніях і університетах світу, сприяти отриманню сертифікованих знань з іноземних мов, професійних програм і прикладних навичок, що у комплексі дозволить підготувати конкурентоздатних і професійно-мобільних фахівців, попит на яких є досить високим на світовому ринку праці. Здебільшого наявність саме таких випускників визначає ступінь конкурентоздатності ВНЗ, впливає на його місце у міжнародних рейтингах університетів та є важелем формування позитивного іміджу вишу у суспільній думці.

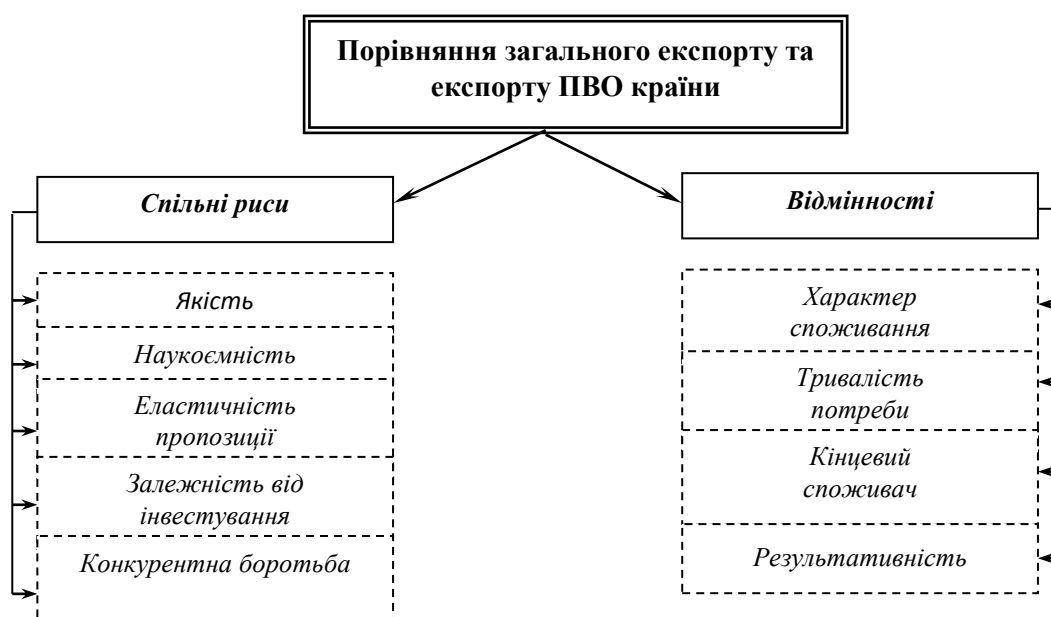
Беручи до уваги той факт, що СВО притаманні такі характеристики, як високий рівень інерційності та консервативності, що було аргументовано доведено М. Герованесовим і О. Краттом [1], можливості окремого сучасного вищого навчального закладу (далі – ВНЗ) для якісної підготовки конкурентоздатних професіоналів, які б повністю відповідали швидкозмінним вимогам світового ринку праці в умовах ізоляції від зовнішнього світу є досить обмеженими. За цих умов одним з інструментів розширення цих можливостей є міжнародне співробітництво, яке здебільшого засновано на принципі самостійності виходу ВНЗ на світовий ринок освітніх послуг, де вони змушені відвойовувати власну ринкову нішу завдяки наявним конкурентним перевагам та, передусім, зростанню якості послуг вищої освіти (далі – ПВО), гармонізації і модернізації СВО. Досягнення успіху у міжнародному співробітництві є дуже важливим для ВНЗ ще і через те, що він певним чином визначає та формує внутрішній попит на освітні послуги, так як абітурієнти, що обирають напрям підготовки, підкріплені міцним та довготривалим міжнародним партнерством, отримують додаткові гарантії та привілеї під час подальшого працевлаштування та кар'єрного просування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблем, які розглядаються.

Водночас сьогодні науковці все більш активно поширюють думку про те, що на світовому ринку ПВО конкурують не окремі ВНЗ, через їх надмірну кількість, географічну розпорошеність та обмежені ресурсні можливості, а безпосередньо країни, на території яких вони розташовані. Так, Т. Оболенська стверджує, що на сучасному світовому ринку освітніх послуг конкуренція спостерігається між державами за критерієм їх «репутації, перспектив та багатовікових культурних традицій» [2, с. 213]. Т. Боголіб визначає, що «конкуренція в галузі освіти властива всім країнам із ринковими відносинами», та акцентує увагу на тому, що у найбільшому ступені вона є характерною для країн, де «є елітні університети» [3, с. 32]. О. Красовська акцентує увагу на тому, що останнім часом «конкуренція країн експортерів ПВО виходить на новий виток, з'являються нові гравці», такі як Австралія, Ірландія, Нова Зеландія тощо [4, с. 47]. Н. Авшенюк, продовжуючи цю думку, стверджує про переорієнтацію конкуренції у СВО між країнами у бік «національних та транснаціональних інституцій» [5, с. 57]. С. Здіорук, М. Карпенко, І. Богачевська, С. Зубченко, А. Іщенко і В. Лозовий стверджують, що сучасні процеси «інтернаціоналізації освіти відкрили країни для міжнародної конкуренції» [6, с. 80-81]. Отже, за результатами проведеного дослідження слід акцентувати увагу на двох важливих висновках: по-перше, у світовій економіці останнім часом спостерігається посилення конкуренції між країнами за можливість виходу на зовнішній ринок ПВО і залучення найбільшої чисельності платоспроможних іноземних студентів з метою отримання можливостей для подальшого розвитку, та по-друге, ПВО поступово стають одним з перспективних видів світового експорту.

Метою дослідження є визначення та обґрунтування економічного сенсу результативності міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Експорт ПВО як результат міжнародного співробітництва у СВО має дуже велике значення для розвитку економіки більшості економічно-розвинених країн світу, так як є одним з визначальних джерел поповнення державного бюджету та умовою набуття рис стійкого зростання. Так, за даними офіційної статистики у США експорт ПВО у грошовому вимірі за розміром є п'ятою складовою загального експорту; для Австралії внесок від іноземних студентів є третьою за розміром статтею економіки країни та у 2010 р. становив 19,1 млрд. дол. США; уряд Канади затвердив національну програму збільшення числа робочих місць, відповідно до якої планується довести до 2022 р. вкладення від іноземних студентів до 16,1 млрд. дол. США на рік, при тому, що фактично у 2008 р. ці інвестиції становили 6,5 млрд. канад. дол., а у 2010 р. – 7,7 млрд. канад. дол. [2, с. 211; 4, с. 46]. Для України дана стаття поповнення державного бюджету є також дуже важливою, тим більше, що у 2013 р. від аналогічних послуг було отримано понад 4 млрд. грн. або 0,3% від ВВП, а у 2014 р. ці надходження у структурі ВВП вже становили 4,9% при потенційній потужності українського ринку ВО у 500 тис. студентів на рік та щорічному доході близько 1 млрд. дол. США [2, с. 213]. Отже, за будь-яких умов стратегічне зростання обсягів експорту ПВО країни на світовий ринок буде характеризуватися підвищенням якості ВО та має сприяти оздоровленню національної економіки. При цьому, з метою набуття дієвих важелів управління експортом ПВО та сутнісного розуміння процесу набуття його результативності, постала необхідність у визначенні основних спільних рис та відмінностей даного виду експорту від інших його складових. Систематизоване у роботі зображення порівняння рис загального експорту та експорту ПВО країни представлено на рис. 1.

Рис. 1. Спільні риси та відмінності загального експорту країни та експорту ПВО

Першою спільною рисою є якість послуг і товарів, що спрямовуються країною на експорт. Водночас, якщо якість будь-якого експорту визначається ступенем відповідності системі критеріїв спеціальних Державних стандартів, технічних умов країни або Міжнародних стандартів ISO, що важливо для країн-імпортерів, та його структурою, що є визначальним фактором для країн-експортерів, то якість ПВО є комплексним, багатокритеріальним і складним поняттям, яке системно охоплює дієві

напрями модернізації ВО та залежить як безпосередньо від ВНЗ, що поставляє ПВО на світовий ринок, так і від здібностей споживачів цих послуг. До того ж встановлення якості ПВО відбувається не безпосередньо у момент їх сплати споживачем, а через досить тривалий час при його працевлаштуванні за фахом.

Дослідження праць багатьох науковців та практиків дозволило систематизувати та конкретизувати основні критерії визначення якості ПВО, що спрямовуються на експорт:

актуальність та затребуваність на ринку праці (впровадження, організаційний супровід та обґрунтування структури тих напрямів підготовки, спеціальностей і спеціалізацій, які мають попит на національному і світовому ринках праці і відповідають його вимогам);

високий професіоналізм професорсько-викладацького складу ВНЗ (питома вага викладачів із науковими ступенями у їх загальному складі; володіння викладачами хоча б однією іноземною мовою; науково-методична активність викладачів; індекс цитування праць викладачів у наукометричних базах України та за її межами; методичне забезпечення навчальних курсів, що викладаються, його постійне оновлення та переробка відповідно до вимог ринку і швидкості знецінення знань; підготовка та захист аспірантів і докторантів; участь у конференціях та симпозіумах міжнародного рівня; рівень омолодження науково-педагогічного персоналу; дотримання нормативу чисельності викладацького складу тощо);

фінансування та інвестування у оновлення матеріально-технічної бази ВНЗ (створення гідних умов праці викладачів, навчання та проживання студентів, оновлення бібліотечного і лабораторного фондів, залучення новітньої експериментальної бази, забезпечення навчального процесу мультимедійними засобами); інвестування у розвиток освітньої і наукової діяльності; достойна оплата праці професорсько-викладацького складу (рівень оплати та гідні умови праці мають сприяти закріпленню високопрофесійних кадрів та мотивувати перспективних викладачів до безперервного саморозвитку та самовдосконалення, підвищення якісного рівня та забезпечення сучасності і прогресивності у викладанні навчальних курсів); оптимізація структури витрат ВНЗ із обов'язковим моніторингом рівня їх ефективності;

тісний дієвий взаємозв'язок та збалансованість між трьома основними учасниками освітнього процесу – споживачами освітніх послуг (випускники національних загальноосвітніх шкіл різних років; особи, що мають диплом «молодшого спеціаліста» або «бакалавра»; іноземні особи, що мають атестати та дипломи, признані еквівалентними українським аналогам відповідно до підписаних міжурядових або міжвідомчих угод між Україною та певною країною тощо), ВНЗ, який безпосередньо надає ПВО та ринком праці, який споживає кінцевий продукт цих послуг – дипломованих фахівців (підприємства всіх видів діяльності та форм власності, науково-дослідні установи, органи місцевого самоврядування тощо);

індивідуалізація навчання, заснована серед іншого на використанні інформаційно-комунікаційних технологій, практична спрямованість і фахова спеціалізація навчальних програм (особистісна орієнтація навчального процесу через забезпечення можливості вільного вибору студентом курсів у межах програми, запровадження програм стажування на профільному виробництві та збільшення обсягів самостійної підготовки на базі дистанційної освіти), інформативність, зручність, креативність та динаміка веб-сторінки ВНЗ;

зміна на законодавчому та університетському рівнях підходу до політики визначення вартості послуг ВО – відмова від підходу, заснованому на встановленні мінімально припустимих розмірів вартості навчання, що веде до поступового фізичного і морального знецінення матеріально-технічної бази ВНЗ, неможливості якісно здійснювати провідні наукові дослідження й розвивати міжнародне співробітництво, та

перехід до підходу, заснованому на обґрунтованому визначенні вартості навчання, яке би враховувало всі потреби ВНЗ, пов'язані із забезпеченням як високої якості освітніх послуг, так і гідних умов їх надання. Одночасно ВНЗ має запроваджувати власні та приєднуватися до діючих світових програм, що надають можливості отримувати ВО безкоштовно або на пільгових умовах (фінансова державна, регіональна, міжнародна та грантова підтримка);

врахування при розробці навчального плану вимог наступності, вибірності, еквівалентності, порівнянності та заміненості навчальних курсів, що забезпечує європейська кредитна система ECTS, обов'язковості достатніх обсягів мовної підготовки та запровадження навчальних програм європейськими мовами, із метою забезпечення відповідності вимогам глобального ринку праці та створення найбільш повних можливостей для поширення різних форм міжнародної мобільності студентів (прагнення до того, щоб переважна більшість випускників ВНЗ мала досвід навчання або стажування за кордоном терміном не менше ніж три місяці); залучення до викладання дисциплін іноземних викладачів та практиків;

забезпечення конвертованості національних дипломів і Додатків до дипломів, визнання та нострифікація дипломів, виданих в інших країнах світу з метою спільного розуміння отриманої кваліфікації та набутих компетенцій (за умови дотримання загальноприйнятних вимог);

впровадження у навчальний процес зовнішнього незалежного оцінювання якості освіти (створення на національному рівні незалежних кваліфікаційних центрів та спеціальних національних агенцій перевірки якості ВО із обов'язковим членством у Європейській асоціації гарантії якості вищої освіти (ENQA), за участі Федерації роботодавців України та із дотриманням критеріїв Європейського реєстру оцінювання якості вищої освіти (EQAR));

інтеграція освітньої системи країни у світовий освітній простір та місце ВНЗ у національних і міжнародних рейтингах університетів.

Другою спільною рисою експорту ПВО та загального експорту країни на світовому ринку є рівень наукоємності. Високотехнологічні та інноваційні підприємства, як і провідні ВНЗ світу, одним із факторів активізації експорту товарів і послуг визначають наукову складову, у яку інвестують великі розміри коштів. Слід також акцентувати увагу на тому, що науковий рівень ВО країни прямим чином визначає наукоємність та прогресивність її виробництва. Підтвердженням цієї тези є збіг низького рівня наукоємності для промислових підприємств та ВНЗ України, що визначає її низьку експортоздатність на світовому ринку найсучасніших технологій. Так, за даними МОН України українські вищі займаються науковими дослідженнями не більше ніж на «5%, порівняно із західними ВНЗ, де наукова складова становить понад 50%» [6, с. 39; 7, с. 21]. Аналогічна ситуація спостерігається і у промисловому виробництві України, де стан хронічного інвестиційного дефіциту або навіть голоду призвів до того, що останніми роками наукоємність ВВП знаходиться на рівні 0,3%, тоді як середньосвітовий рівень даного показника становить 1,9%, а у економічно-розвинених країнах доходить до 5,0% [6, с. 57-58; 7, с. 21].

Очікування щодо можливості виправлення ситуації із фінансуванням науки у СВО було покладено на Державну цільову науково-технічну та соціальну програму «Наука в університетах», прийняту на період 2008-2017 рр., якою серед іншого було проголошено фінансово підтриманий курс на зміцнення престижу української науки, поліпшення якості підготовки фахівців на засадах взаємодії науки і освіти шляхом заснування дослідницьких університетів, сприяння входженню України до ЄОП та Європейського наукового простору тощо [8]. Проте за три роки до кінцевого терміну реалізації, коли і були заплановані найбільші фінансові вкладення, означена програма Постановою Кабінету Міністрів України була скасована як така, що втратила чинності

через проголошення на національному рівні політики всебічної економії бюджетних коштів [9]. За таких умов практично неможливо подолати ізоляцію представників української наукової спільноти від світових наукових кіл, що поступово веде до збільшення розриву між рівнем інноваційності результатів досліджень українських науковців та освітян від аналогічних провідних світових досягнень. Отже, одним із можливих шляхів забезпечення ефективної діяльності ВНЗ є знаходження нових схем і джерел фінансування освітньої і наукової діяльності, її тісне наближення до виробництва, зокрема, залучення приватних інвестицій та комерціалізація результатів науково-дослідних робіт.

Третьою спільною рисою є невисока еластичність пропозиції щодо експорту країни через такі усталені характеристики світового ринку, як консервативність та низька проникність. Спеціалізація країни на певному виді експортного товару або послуги залежить від рівня її економічного розвитку і змінити фактичну структуру національного експорту на світовому ринку досить складно, при цьому на неї практично не впливає рівень наявного попиту. За таких умов вихід нових впливових гравців на світовий ринок є досить ускладненим. Так, вже протягом тривалого часу на світовому ринку послуг домінують США, Великобританія, Франція, Німеччина, Японія, Бельгія, Нідерланди та Італія, на які у сукупності припадає 2/3 світового експорту послуг [10, с. 13]. Основними ж гравцями ринку ПВО є США, Великобританія, Швейцарія, Японія, Франція і Данія, провідні виші яких займають перші сорок місць (із беззаперечним лідируванням ВНЗ США – протягом 2003-2015 рр. вони займали від 70,0 до 82,5% з означених місць) всіх світових рейтингів університетів та визначають вимоги і правила гри для всіх інших учасників міжнародного ринку ПВО [11; 12]. До того ж попит на ПВО піддається значним коливанням і трансформаціям у часі, що суттєво ускладнює процес досягнення збалансованості між потребами споживачів і наявними можливостями ВНЗ щодо його швидкого забезпечення. Ускладнюється ситуація ще і наявністю значної кількості гравців (стейкхолдерів) ринку експорту ПВО з різновекторними інтересами – від ВНЗ до громадських організацій.

Четвертою спільною рисою є залежність від інвестування. Світовий досвід показує, що неможливо досягти високої якості й наукоємності товару або послуги без підтримки відповідними обсягами інвестування, спрямованими як на технологічний розвиток виробництва, так і у нагромадження людського капіталу. При цьому важливою умовою зростання обсягів експорту є забезпечення умови багатоканальності фінансових потоків – від державного фінансування, до інвестицій вітчизняного і закордонного походження. Щодо ситуації із достатністю державного фінансування ВО в Україні, то вона є дещо парадоксальною. Так, якщо здійснювати аналіз на підставі показника «відсоток видатків на вищу освіту від ВВП (або зведеного бюджету)», який протягом останніх восьми років коливається на рівні 6,0-7,0%, то може скластися враження про дуже високе, на рівні скандинавських країн, фінансування, при тому, що за вимогами ЮНЕСКО для забезпечення сталого розвитку мінімально достатнім рівнем даного показника є 2,0% [13, с. 83-84]. Якщо ж за основу дослідження брати абсолютне значення ВВП України і порівняти його з відповідними рівнями ВВП скандинавських країн, то буде з'ясовано, що державні витрати на одного студента у Швеції більше ніж у 9 разів, а в Норвегії – більше ніж у 16 разів перевищують відповідний рівень показника, характерного для України [14, с. 3]. Враховуючи той факт, що державне фінансування є основною статтею грошових надходжень для ВНЗ державної форми власності, можна стверджувати, що такі форми залучення коштів, як індивідуальне кредитування та активізація міжнародного співробітництва є дуже перспективним шляхом залучення додаткових інвестицій для підвищення рівня експорту ПВО України. Проте для цього на законодавчому рівні мають бути створені сприятливі податкові

та візові умови для всіх без виключення осіб, що інвестують власні або запозичені кошти у навчання та професійний розвиток.

П'ятою спільною рисою є конкурентна боротьба, перемога в якій дозволяє вивести товар або послугу на світовий ринок і зайняти на ньому певну нішу. Загальновідомими основними чинниками успішності у будь-якій конкурентній боротьбі є якість, цінова та асортиментна політика, система знижок і пільг, результативність реклами, доступ до ресурсів, податкове та митне регулювання, наявність платоспроможного попиту тощо. Всі перелічені чинники є актуальними як для збільшення загального експорту країни, так і для прискороного виходу її ПВО на світовий ринок. При цьому конкурентна боротьба у СВО має й певні особливості. По-перше, визначальну роль відіграє ступінь обізнаності світової спільноти про конкретний ВНЗ та сформований у суспільній думці рівень довіри до нього. Водночас ключову роль тут відіграє ступінь успішності випускників на світовому ринку праці, що одночасно виступає і результатом навчальної діяльності, і її безпосередньою дією, безстроковою та безкоштовною рекламою (або, навпаки, антирекламою). Крім того, немаловажним чинником підвищення конкурентних позицій ВНЗ є рівень мобільності його студентів, аспірантів і професорсько-викладацького складу, що також сприяє підвищенню ступеня інформованості про виш у світі.

По-друге, виходячи з того, що іноземні студенти, які бажають отримати освіту в іншій країні, мають безпосередньо до неї виїхати, то при виборі країни вони керуються здебільшого такими чинниками, як: політична, соціально-економічна і криміногенна ситуація в країні отримання освіти; географічне розташування ВНЗ та наявність розвинутої та розгалуженої транспортної мережі; прозорість міграційних процедур; вартість навчання у абсолютному та відносному вимірах (порівняно із очікуваною якістю ПВО); ступінь розвитку соціальної інфраструктури, її якість і доступність; толерантність населення країни і міста до національностей та віросповідань тощо. Серед всіх перелічених чинників головним інструментом конкурентної привабливості, що позитивно відрізняє ВНЗ України на світовому ринку, є низька вартість ПВО при середньому, а за деякими спеціальностями – вище середнього, рівні їх якості. В умовах низького покриття світового попиту на ПВО грошовою масою цей фактор стає вирішальним для прийняття остаточного рішення щодо вибору ВНЗ іноземними представниками середнього класу.

Першою з відмінностей між загальним експортом та експортом ПВО є характер споживання. Так, специфіка споживання загального експорту країни характеризується кінцевим терміном, який настає безпосередньо у момент задоволення потреби споживача відповідним товаром або послугою. Натомість ПВО має безперервний характер через те, що вони можуть повністю (від бакалаврату до магістратури, аспірантури і докторантури) надаватися одним ВНЗ певної країни, або споживачі у межах міжнародної мобільності студентів мають можливість отримувати ВО покроково за окремими, існуючими в країні, академічними ступенями з інтервалами у часі або без них та у кількох ВНЗ різних країн світу. Отже, СВО характеризується спадкоємністю освітніх рівнів, здобутих дипломів та засвоєних знань при можливості їх отримання на різних етапах життя. Така специфіка споживання освітніх послуг обумовлена сучасними вимогами швидкого знецінення професійних знань через інтенсивний інноваційний розвиток технологій у світі, а отже визначається характеристикою «довічної незавершеності освіти для дорослої людини» [6, с. 44; 13, с. 251-252; 14, с. 402, 429]. До того ж вимога сьогодення щодо обов'язковості освіти людини протягом життя має значні позитивні наслідки для прогресу всього суспільства та підвищення стандартів життя людини через всебічний розвиток, самовизначення та самореалізацію особистості. Отже, ВО сприяє спрямованому формуванню системи духовних цінностей особистості й національної самосвідомості, прямим чином впливає та поступово

змінює не лише освітню, а й наукову, культурну, соціально-політичну, економічну та інші сфери функціонування країни, чого досягти виключно через прискорення загального експорту товарів досить складно.

Друга відмінність за змістом виходить із першої і пов'язана із тривалістю потреби на світовому ринку у певному виді експорту. Виходячи з того, що попит на той чи інший ринковий продукт визначає тривалість його життєвого циклу, то будь-який виробник прагне до підтримки цього платоспроможного попиту на якомога тривалій час. Проте НТП, що лежить в основі процесу поступового переходу до більш високого технологічного укладу, сприяє прогресивному розвитку суспільства і веде до докорінної трансформації потреб споживачів. Наслідком цього безперервного процесу є постійний інноваційний пошук нових форм задоволення ринкового попиту через кардинальне оновлення пропозиції, у результаті чого одні продукти піддаються частковій або значній зміні, а інші назавжди уходять з ринку. Практична реалізація означених змін може бути здійсненою виключно за умови постійного нагромадження людського капіталу у всіх без виключення галузях економіки країни, чого можна досягти шляхом безперервного професійного розвитку і навчання особистості. У результаті трансформація попиту на ринкові продукти супроводжується зростанням у обсягах потреби у ПВО, яка у світі існувала завжди і до початку ХХІ ст. носила здебільшого привілейований характер, тоді як зараз набула ознак уявної доступності та масовості через високу ступінь диференціації, диверсифікації, інтенсифікації та варіативності видів, форм і способів навчання. Паралельно з цим сьогодні відбуваються тенденції підвищеного зростання світового попиту на освітні ступені другого і третього рівнів (магістр) та перший і другий наукові ступені (доктор філософії та доктор наук), а також прискореного розвитку гнучких траєкторій та «включеного» навчання. Така тенденція пов'язана із тим, що більш високий рівень освіти є гарантією ефективної інтеграції на світовому ринку праці, успіху у життєвому та кар'єрному зростанні особистості. Для задоволення таких потреб споживач здійснює усвідомлений та економічно обґрунтований вибір між якістю освітніх послуг, їх вартістю, гнучкістю освітньої політики ВНЗ та складністю доступу до ПВО. Отже, прискорення темпів НТП веде до зростання вимог ринку праці до професійної компетентності та рівня підготовки фахівця, сприяє розширенню форм надання ПВО та актуалізації міжнародного співробітництва у СВО.

Третя відмінність стосується кінцевого споживача експорту. Так, якщо кінцевим споживачем загального національного експорту може виступати країна, що імпортує продукт, суб'єкти господарювання або окрема людина, тобто кінцевий споживач характеризується неоднорідністю, то споживачем експорту ПВО завжди є конкретна людина, яка безпосередньо вступає у договірні відносини з одним або декількома іноземними ВНЗ із метою отримання певного обсягу професійних знань, що буде підтверджено дипломом відповідного рівня та високою ймовірністю подальшого працевлаштування на світовому ринку праці. При цьому процес споживання ПВО може бути реалізованим як на території країни розташування даного ВНЗ (традиційна форма навчального процесу), так і без постійного перебування протягом навчання іноземних студентів на території країни-експортера (дистанційні освітні форми або навчання у філіалах іноземних ВНЗ, розташованих на території країни-імпортера ПВО). Остання особливість споживання також є характерною для окремих видів загального експорту послуг країни (наприклад, туристичні, транспортні, страхові або медичні послуги), проте кардинально відрізняється від специфіки експорту товарів, споживання яких переважно здійснюється на території країни-імпортера або третіх країн.

Четвертою і найбільш важливою відмінністю експорту ПВО від загального експорту країни виступає його результативність, тобто ступінь отримання запланованих результатів за рахунок виконання конкретної функції або затвердженої

програми дій. Виходячи з цього результативність загального експорту країни може бути охарактеризованою ступенем задоволення наявного споживчого попиту на світовому ринку за такими критеріями, як якість, асортимент, ціна, упаковка, обсяг, час, інновативність, новизна й унікальність експортованого продукту. При цьому факторами як позитивного, так і негативного впливу на результативність загального національного експорту є політичні стосунки між країнами, наявність платоспроможного попиту на світовому ринку, різкі коливання курсів світових валют, ефективність обраної експортної стратегії тощо. Прямий позитивний ефект від загального експорту отримують виключно учасники експортно-імпортних операцій, а непрямий – вторинні споживачі.

Натомість економічний сенс результативності експорту ПВО є значно глибшим та багатоаспектним, що виходить зі специфіки його раніше обґрунтованих рис та практично необмеженої кількості учасників, що зазнають різного ступеня здебільшого позитивного впливу від його безпосереднього здійснення та споживання, або опосередкованої непрямой дії. При цьому ще однією особливістю експорту ПВО є пролонгований у часі характер досягнення кінцевого результату і складність точного завчасного прогнозування виду та обсягу отриманих у майбутньому змін через різноманітність їх прояву. Одним з найбільш перспективних і гарантованих видів такого прояву є вплив експорту ПВО на активізацію загального експорту тих країн, які здійснюють активну інвестиційно-інноваційну підтримку навчального процесу у вищих різних країн світу. Так, як було обґрунтовано раніше, якість послуг вищої освіти серед іншого визначається прогресивністю та інноваційністю того обладнання, на прикладі якого здійснюється навчальний процес. ВНЗ, що використовують таке обладнання у навчальних цілях, є більш конкурентоспроможними і мають підвищений попит на власні послуги на національному і міжнародному ринках ПВО. Водночас ВНЗ власними силами не можуть забезпечити постійне оновлення і модернізацію лабораторного обладнання профільних спеціальностей відповідно до сучасних темпів НТП у зв'язку із обмеженістю джерел фінансування та значними платіжними зобов'язаннями. Цю роль на себе беруть кращі світові лідери промисловості та сфери послуг, які безкоштовно надають провідним університетам світу за профілем власної діяльності останні зразки техніки, обладнання та технологій з метою поширення інформації про них у професійних кругах. Ця практика є дуже поширеною у світі і економічно виправданою. Після отримання фахової компетентності та диплому, що її підтверджує, випускники таких університетів із досить високою ймовірністю будуть застосовувати у подальшій професійній діяльності прилади, обладнання, технології та препарати, які вони досконало засвоїли за роки навчання. Іноземні ж випускники, повертаючись до своїх країн і працевлаштовуючись за здобутим фахом будуть де-факто постійно виконувати роль рекламного агента або промоутера, тим самим активізуючи імпорт технологічної продукції тих світових компаній, які свого часу інвестували кошти у їх професійну підготовку. Отже, експорт продукції компанії, що інвестувала кошти у модернізацію навчального процесу певного ВНЗ, буде збільшуватися у ті країни, представники яких отримували у ньому ПВО.

Відтак, експорт ПВО випереджає експорт товарів, а результативність міжнародного співробітництва у СВО визначається підвищенням експорту технологічних продуктів тих компаній і корпорацій, які активно співпрацюють із ВНЗ, та одночасно зростанням зацікавленості іноземних студентів такими університетами. Таким чином можна зробити висновок, що результативність міжнародного співробітництва у СВО є комплексним поняттям і може бути охарактеризованим для його основних учасників таким позитивним ефектом:

ВНЗ – зростання якості освітніх послуг, що прямим чином сприяє збільшенню числа іноземних студентів; зацікавленість вітчизняних й іноземних компаній у техніко-

технологічному оснащенні навчального процесу; збільшення попиту на ПВО університету на національному та міжнародному рівнях; набуття фінансової незалежності через зростання числа платних студентів різної національної приналежності; підвищення рейтингу університету на національному та міжнародному ринках ПВО;

країна, де розташовано ВНЗ – збільшення грошових надходжень до бюджету через зростання числа іноземних студентів; можливість відбору та мотивування найкращих іноземних випускників для працевлаштування в країні, що буде сприяти розвитку її економіки і науки; підвищення іміджу СВО країни та перетворення національних університетів на міжнародні науково-освітні комплекси;

країна, компанії якої інвестують у розвиток і модернізацію навчального процесу даного ВНЗ – зростання обсягу і поширення географії експорту; підвищення світової обізнаності про діяльність провідних компаній країни та поширення професійними кругами спеціальної інформації щодо наявності техніко-технологічних новинок у таких компаній та фахових знань з їх професійного використання та обслуговування;

країни, представники яких отримують ПВО у даному ВНЗ – підвищення професійного рівня національних фахівців; залучення до країни передових сучасних технологій; зростання якості життя населення.

Висновки. Отже, міжнародне співробітництво у СВО є досить результативним явищем, що приносить позитивний соціально-економічний ефект як його безпосереднім учасникам, так і суспільству в цілому. Саме тому подальші дослідження мають бути спрямованими на обґрунтування найбільш дієвих важелів підвищення якості ПВО та активізації напрямів міжнародного співробітництва як між університетами, так і між університетами і світовими компаніями-лідерами з метою залучення до навчального процесу новітніх технологій та набуття можливості стажування й працевлаштування за фахом найкращих випускників. Практична реалізація даних важелів має сприяти підвищенню якості, поширенню та результативності вищої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Терованесов М.Р. Концептуальні підходи до дослідження інерційності системи вищої освіти / М.Р. Терованесов, О.А. Кратт // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2013. – № 769. – С. 437-444.

2. Оболенська Т.Є. Експортний потенціал України на світовому ринку освітніх послуг / Т.Є. Оболенська // Вчені записки: зб. наук. праць ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». – № 14. – 2011. – С. 209-217.

3. Боголіб Т.М. Конкуренція університетів: світовий досвід і українські реалії / Т.М. Боголіб // Вісник НАН України. – 2012. – №10. – С. 31-41.

4. Красовська О. Маркетингові дослідження світового ринку вищої освіти / О. Красовська // Маркетинг в Україні. – 2012. – №3. – С. 41-49.

5. Авшенюк Н. Соціально-економічні детермінанти розвитку транснаціональної вищої освіти на зламі ХХ-ХХІ століть / Н. Авшенюк // Порівняльна професійна педогогіка. – 2011. – №1. – С.52-61.

6. Здіорук С. Пріоритети модернізації національної освітньо-наукової системи: Аналітична доповідь / С. Здіорук, М. Карпенко, І. Богачевська, С. Зубченко, А. Іщенко, В. Лозовий // Освіта й наука в інноваційному розвитку сучасної Європи: зб. наук.-експерт. матеріалів / за заг. ред. С.І. Здіорука. Серія «Гуманітарний розвиток». Вип. 2. – К.: НІСД, 2014. – С. 6-84.

7. Наукова діяльність у ВНЗ // Шляхи розвитку української науки. – 2014. – №5 (106). – С. 19-24.

8. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. №1155 «Про затвердження Державної цільової науково-технічної та соціальної програми «Наука в університетах» на 2008-2017 роки» [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1155-2007-%D0%BF>.

9. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 березня 2014 р. №71 «Деякі питання оптимізації державних цільових програм і національних проєктів, економії бюджетних коштів та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України» [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/71-2014-%D0%BF>.

10. Румянцев А.П. Світовий ринок послуг / А.П. Румянцев, Ю.О. Коваленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 456 с.

11. CHE Ranking: Baustein Internationale Ausrichtung, available at: http://www.che-ranking.de/methodenwiki/index.php/Baustein_Internationale_Ausrichtung.

12. QS Stars QS World University Rankings®. QS Intelligence Unit: Rating Universities on Internationalization: QS Stars Methodology, available at: <http://www.topuniversities.com/qs-stars/qs-stars/rating-universities-internationalization-qs-stars>.

13. Захарова О.В. Управління інвестуванням у людський капітал: методологія, оцінка, планування: моногр. / О.В. Захарова. – Донецьк: ТОВ «ДРУК-ІНФО», 2010. – 360 с.

14. Україна: від кризи до економічного зростання. План модернізації України (X з'їзд Федерації роботодавців України). – К.: ФРУ, 2015. – 447 с.